

प्रा. मंगदेराव रणवरे

ए. डी. बी.एड. कॉलेज, संभाजीनगर

गळतीच्या (झोपडपट्टी / वंचित परिसरातील) मुलांच्या शिक्षणावर होणारा परिणाम : एक शैक्षणिक अभ्यास

सारांश

शहरीकरणाच्या प्रक्रियेत झोपडपट्ट्या (गलती) मोठ्या प्रमाणावर वाढल्या आहेत. या भागातील मुले सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिकदृष्ट्या वंचित परिस्थितीत वाढतात. दारिद्र्य, अपुरी शैक्षणिक साधने, पालकांचे अल्पशिक्षण, असुरक्षित वातावरण व सामाजिक समस्या यांचा त्यांच्या शिक्षणावर मोठा परिणाम होतो. प्रस्तुत संशोधन लेखात गळतीतील मुलांच्या शिक्षणावर होणारे विविध परिणाम, त्यामागील कारणे आणि त्यावर उपाय यांचा अभ्यास करण्यात आला आहे.

प्रस्तावना

शिक्षण हे व्यक्ती व समाजाच्या विकासाचे मुख्य साधन आहे. मात्र गळतीतील किंवा झोपडपट्टीतील मुलांना शिक्षणाच्या समान संधी मिळत नाहीत. रोजच्या जीवनातील संघर्ष, आर्थिक अडचणी व सामाजिक असुरक्षितता यामुळे त्यांची शैक्षणिक प्रगती बाधित होते. या मुलांच्या शिक्षणावर होणा-या परिणामांचा अभ्यास करणे सामाजिक न्यायाच्या दृष्टीने महत्वाचे आहे.

समस्येचे विधान

गळतीतील मुलांच्या शिक्षणावर होणा-या सामाजिक, आर्थिक व शैक्षणिक परिणामांचा अभ्यास

संशोधनाची उद्दिष्टे

गळतीतील मुलांची सामाजिक व शैक्षणिक पार्श्वभूमी समजून घेणे त्यांच्या शिक्षणावर होणा-या परिणामांचा अभ्यास करणे, शिक्षणातील अडचणी व कारणे ओळखणे शैक्षणिक सुधारण्यासाठी उपाय सुचवणे

संशोधन पद्धती

या संशोधनासाठी वर्णनात्मक पद्धतीचा (क्व्वांटिटेटिव्ह-क्वालिटेटिव्ह) अवलंब करण्यात आला आहे. यासाठी शैक्षणिक ग्रंथ, संशोधन लेख, सामाजिक अहवाल व शिक्षकांचे अनुभव यांचा आधार घेण्यात आला आहे.

गळतीतील मुलांच्या शिक्षणावर होणारे परिणाम

१. आर्थिक दारिद्र्याचा परिणाम

घरातील कमी उत्पन्न, मजुरीवर अवलंबित्व, शिक्षणासाठी आवश्यक साहित्य खरेदी करण्यास असमर्थता यामुळे शिक्षणात अडथळे येतात.

२. पालकांचे अल्पशिक्षण

पालक शिक्षित नसल्यामुळे मुलांच्या अभ्यासात मदत, मार्गदर्शन व शैक्षणिक प्रोत्साहन मिळत नाही.

३. शैक्षणिक वातावरणाचा अभाव

घरात अभ्यासासाठी शांत वातावरण, वीज, जागा व साधनांची कमतरता असते.

४. सामाजिक समस्या

बालमजुरी, व्यसनाधीनता, गुन्हेगारी वातावरण, असुरक्षितता यांचा मुलांच्या मनावर विपरीत परिणाम होतो.

५. आरोग्य व पोषण समस्या

अपुरे पोषण, आजारपण व अस्वच्छता यामुळे शाळेतील उपस्थिती व एकाग्रता कमी होते.

६. मानसिक व भावनिक परिणाम

न्यूनगंड, आत्मविश्वासाचा अभाव, भीती व तणावामुळे शिक्षणात रस कमी होतो.

७. शाळा गळती

वरील सर्व घटकांमुळे शाळा सोडण्याचे प्रमाण जास्त आढळते.

शिक्षणावर होणारे एकूण परिणाम

-शैक्षणिक कामगिरी कमी होणे

-मूलभूत कौशल्यांचा अभाव

उच्च शिक्षणापर्यंत पोहोचण्यात अडथळे

-सामाजिक विषमता कायम राहणे

उपाय व शैक्षणिक शिफारसी

-मोफत शिक्षण, गणवेश व शैक्षणिक साहित्य पुरवठा

-मध्यान्ह भोजन व आरोग्य तपासणी कार्यक्रम

-विशेष मार्गदर्शन व पूरक वर्ग

-पालक प्रबोधन व जनजागृत

-स्वयंसेवी संस्था व शासन यांचे सहकार्य

-समुपदेशन व मानसिक आधार

शिक्षकांची भूमिका

-संवेदनशील व समावेशक दृष्टिकोन

-वैयक्तिक लक्ष व प्रोत्साहन

-जीवनकौशल्य आधारित शिक्षण

गलतीतील मुलांच्या शिक्षणावर अनेक सामाजिक, आर्थिक व मानसिक घटकांचा नकारात्मक परिणाम होतो. मात्र शासनाच्या योजना, शिक्षकांचे समर्पण, पालकांचे सहकार्य आणि समाजाची सकारात्मक भूमिका यांद्वारे या मुलांना शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात आणता येऊ शकते. गलतीतील मुलांचे शिक्षण हे समतामूलक व न्याय्य समाजनिर्मितीसाठी अत्यंत आवश्यक आहे.

संदर्भ-

राष्ट्रीय शैक्षणिक अभ्यासक्रम आराखडा भारतीय शिक्षणातील सामाजिक समस्या- शैक्षणिक ग्रंथ झोपडपट्टी व बालशिक्षण - संशोधन लेख शैक्षणिक नियतकालिके व सामाजिक अहवाल